

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.985

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(27\).217](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(27).217)**О. О. Обаль***аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна***СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНА ГРУПА ЯК ОПТИМАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА
ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ**

Специфічність механізму вчинення економічних злочинів, наявність широких фінансових та організаційних можливостей їх суб'єктів у протидії правоохоронним органам та зумовлений ними характер тактичних завдань розслідування вимагає пошук найбільш оптимальної організаційно-правової форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів. Ця проблема була предметом дослідження українських вчених (Г.А. Матусовського, А.Ф. Волобуєва, В.В. Лисенка, С.С. Чернявського, Р.Л. Степанюка, І.М. Осики та ін.). Але більшість із них проводилися до кардинального оновлення кримінального процесуального законодавства України в 2012 р., тому низка сформульованих положень потребує певної корекції та уточнень, що і становить предмет нашого дослідження.

Метою статті є дослідження особливостей спільної діяльності слідчого з оперативними співробітниками у процесі розкриття та розслідування економічних злочинів, внесення пропозицій щодо усунення недоліків організації розслідування злочинів слідчо-оперативною групою для найбільш ефективного вирішення тактичних завдань досудового слідства.

Слідча практика протягом довгої історії свого розвитку показала, що значні обсяги складної слідчої роботи в кримінальному провадженні вимагають розподілення її між кількома суб'єктами. Так, склалося вчення про груповий (бригадний) метод розслідування злочинів, яке передбачало проведення досудового розслідування не одноособово, а групою уповноважених осіб [1–3]. Це відкривало можливості здійснення розслідування злочинів одночасно в кількох напрямках, у різних місцях з усебічним і паралельним відпрацюванням усіх версій у справі, а також можливості зосереджувати зусилля на одному найбільш важливому його етапі. Груповий метод розслідування злочинів знайшов своє оформлення у вигляді слідчих та слідчо-оперативних груп (СОГ).

У процесі формування слідчих груп до них, як правило, включалися й співробітники оперативних підрозділів, що дало підстави для їх найменування слідчо-оперативними.

Спочатку СОГ створювалися при чергових частинах органів внутрішніх справ для реагування на повідомлення про злочини. Але поступово такі групи почали створюватися для розслідування складних, багатоепізодних злочинів, коли вимагалось проведення великої кількості слідчих дій та оперативно-розшукових заходів у стислі строки. Так, Наказом МВС України від 30 квітня 2004 р. № 458 (втратив чинність 24.09.2010 р.) було затверджено Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості. У пункті 1.7. цього Положення зазначалося, що розкриття злочинів здійснюється в максимально короткий строк, у поєднанні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, швидко і повно, із встановленням та викриттям усіх учасників злочинів і виявленням епізодів їх злочинної діяльності. З цією метою передбачалось створення СОГ міжрегіональних, постійно діючих, міжвідомчих, зокрема, для розкриття тяжких і особливо тяжких злочинів (п. 1.8). Таким чином, створення СОГ мало на меті органічне поєднання слідчих дій та оперативно-розшукових заходів під єдиним керівництвом.

У подальшому порядок створення та функціонування СОГ знайшли відображення і розвиток у Наказі МВС України від 14 серпня 2012 р. № 700, яким було затверджено Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень. Пізніше було видано Наказ МВС України від 20 жовтня 2014 р. № 1107 «Про затвердження Інструкції про порядок створення та організації діяльності слідчих груп та слідчо-оперативних груп». А з прийнят-

тям у 2015 р. Закону України «Про Національну поліцію» з метою врегулювання питань взаємодії органів досудового розслідування з іншими підрозділами Національної поліції Наказом МВС України від 7 липня 2017 р. № 575 затверджено Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальних правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [4].

У наведених відомчих нормативно-правових актах послідовно відтворюється одна і та сама ідея, вироблена та апробована в слідчо-оперативній практиці, – СОГ є оптимальною організаційною формою розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, яка забезпечує органічне поєднання процесуальних та оперативно-розшукових методів у збиранні доказів. Важливим є те, що при цьому надається визначення поняття СОГ як організаційної форми взаємодії слідчих, працівників оперативних та інших підрозділів поліції, з метою виявлення, фіксації, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили [5].

Але в організації розслідування злочинів слідчо-оперативною групою є дещо прихована проблема, яка пов'язана з дотриманням принципу безпосередності в дослідженні доказів, на яку слушно звернув увагу А. Палюх [6]. Справа у тім, що при груповому методі розслідування злочинів існує небезпека того, що кожен окремий член групи та її керівник можуть не знати всіх результатів розслідування, що може викликати низку негативних наслідків (некоординовані дії окремих членів групи, порушення необхідної послідовності в роботі). Це, зокрема, може бути використано стороною захисту у суді як підстава для сумніву в допустимості доказів, отриманих тими чи іншими членами СОГ при проведенні слідчих (розшукових) дій. Для уникнення такої ситуації потрібне належне взаємне інформування про хід розслідування, що здійснюється всіма членами групи, – щодо прийнятих процесуальних рішень, протоколів слідчих дій, наявності тих чи інших ключових доказів, то вони мають бути в доступі всіх членів групи. У зв'язку із цим потрібно зазначити, що весь хід розслідування документується, до того ж цей процес ретельно регламентований у законі і покликаний забезпечити достовірні знання, надійність доказового матеріалу, обґрунтованість висновків та рішень, можливість аналізу доводів, підстав і аргументів.

Специфіка економічних злочинів полягає, зокрема, в тому, що організованими злочинними

групами втягуються у свою діяльність працівники державного апарату, які впливають на розподіл фінансових ресурсів, імпорتنі та валютні операції, вирішення кадрових та інших питань управління, в тому числі і в сфері правоохоронної діяльності, що створює сприятливе підґрунтя для постійного відтворення корупції. Ці характерні риси економічної злочинності зумовлюють необхідність вирішення низки досить складних слідчих завдань, пов'язаних не тільки з пошуком слідів злочинів (джерел доказів), але й з упередженням і подоланням протидії розслідуванню. Успішне вирішення цих завдань, з огляду на їх складність і довготривалість, вбачається саме у використанні групового методу розслідування, який би включав використання негласних, розвідувальних та контррозвідувальних способів дій.

Аналіз нормативно-правових актів і наукових публікацій надає підстави для визначення принципово важливих вимог до формування та функціонування слідчо-оперативних груп. Справа у тім, що формальне створення СОГ, без дотримання певних правил не надає належного ефекту, а скоріше за все призводить до плутанини, неузгодженості в діях, дублювання в роботі окремих членів СОГ, розголошення слідчої таємниці та інших негативних наслідків. До таких вимог (принципів) формування і діяльності СОГ можна зарахувати такі:

1) своєчасність створення. Ця вимога означає, що СОГ мають створюватися невідкладно, як тільки визначилися завдання, вирішення яких неможливе одним суб'єктом кримінального провадження, зокрема, у встановленні строки. Видається, що СОГ може бути створена як до відкриття кримінального провадження (наприклад, при закінченні документування оперативно-розшуковими заходами ознак економічних злочинів), так і після його відкриття (наприклад, при надходженні матеріалів перевірки від державних контролюючих органів). Запізнення у створенні СОГ та початку її роботи може призвести до втрати певної частини доказів в умовах протидії розслідуванню з боку організованих злочинних груп;

2) компетентність створення. Вказані групи мають утворюватися на підставі рішення компетентної посадової особи – керівника правоохоронного органу належного рівня, який визначається масштабністю злочину, його особливою суспільною значимістю тощо (наприклад, вчинення економічного злочину організованою групою з міждержавними зв'язками вимагає створення СОГ відповідного рівня);

3) залучення працівників різних підрозділів. До роботи в СОГ залучаються співробітники різних підрозділів правоохоронних органів, які виконують різні функції і використовують різні методи і допомога яких потрібна для вирішення

визначених завдань (слідчі, працівники оперативних підрозділів, спеціалісти та ін.);

4) тимчасовий характер діяльності. Діяльність таких груп завжди обмежується в часі, на відміну від інших (штатних) формувань, наприклад, слідчого підрозділу. Це пов'язано з тим, що діяльність означених груп не передбачена штатним розкладом у структурі правоохоронних органів, оскільки вони створюються для розслідування конкретного злочину;

5) звільнення членів СОГ від виконання поточних службових обов'язків. Залучені до групи працівники різних підрозділів мають бути звільнені від виконання своїх обов'язків за штатним розкладом і підпорядковані тільки керівникові СОГ. Це потрібно для того, щоб вони могли зосередитися на вирішенні завдань розслідування конкретного злочину (злочинів). Недотримання цієї вимоги породжує конкуренцію між поточними завданнями певної службової особи і дорученими завданнями в розслідуванні конкретного злочину і призводить до негативних наслідків;

6) пріоритет процесуального керівництва. Керівником СОГ завжди призначається особа, яка відповідальна за результати проведеного досудового розслідування і володіє процесуальними повноваженнями згідно з КПК України. Такими керівниками, як правило, призначаються слідчі (старші слідчі) з особливо важливих справ, які мають значний досвід розслідування економічних злочинів;

7) спільність мети і завдань. Слідчі та оперативні співробітники, які включені до складу СОГ, мають перебувати в єдиному організаційно-управлінському об'єднанні, спрямованому на досягнення єдиної мети – якісного розслідування злочину. У цьому об'єднанні кожен має усвідомлювати, що він виконує свою частку роботи за допомогою своїх фахових знань і практичних умінь, різних форм, методів і засобів, що властиві характеру його професійної діяльності. Ця вимога реалізується шляхом створення творчої робочої атмосфери, кожен член групи має відчувати свою приналежність до цього фахового об'єднання, що передбачає психологічну сумісність її членів та доброзичливі професійні відносини;

8) сталість (стабільність) складу групи. Ця вимога означає, що формування її складу має бути таким, щоб він забезпечив її незмінність до закінчення досудового розслідування. Часті зміни її керівництва і складу на практиці призводять до затягування розслідування (новим членам потрібен час для ознайомлення з матеріалами справи та усвідомлення своїх функцій), небажаного витоку слідчої інформації, що значно гальмує слідство та призводить до появи значних труднощів, а іноді і до втрати кримінальним провадженням судової перспективи.

Видається, що саме при дотриманні наведених вимог формування та функціонування СОГ створюються належні умови для органічного поєднання процесуальних та оперативно-розшукових методів у процедурі пошуку і фіксації доказів.

Досудове розслідування економічних злочинів здійснюється виключно спеціалізованими підрозділами слідчих управлінь ГУНП та слідчими територіальних органів поліції, які спеціалізуються на розслідуванні злочинів цієї категорії. СОГ для розслідування економічних утворюються за наказом керівника органу поліції відповідного рівня за узгодженням із керівниками органу досудового розслідування та відповідного оперативного підрозділу Департаменту захисту економіки Національної поліції України. При цьому керівником СОГ призначається слідчий, який має досвід розслідування злочинів цієї категорії. У забезпеченні належної взаємодії бере активну участь начальник структурного (відокремленого) підрозділу Департаменту захисту економіки Національної поліції України, оперативний працівник (працівники) якого включений до складу СОГ, або якщо за матеріалами цього підрозділу розпочато кримінальне провадження.

Видається, що з урахуванням викладеного є очевидним, що СОГ є оптимальною організаційною формою взаємодії слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні злочинів, особливо тих, що вчиняються організованими групами осіб. Але, як показує проведений аналіз, вказана організаційна форма взаємодії визначається тільки відомчими нормативно-правовими актами. У кримінальному процесуальному законодавстві це питання зачіпається тільки опосередковано. Так, аналіз КПК України 2012 р. показує, що в ньому тільки згадується про розслідування кримінальних правопорушень слідчими групами:

– у п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України передбачено, що в разі здійснення досудового розслідування слідчою групою керівник органу досудового розслідування має право визначити старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих;

– у ст. 571 КПК України встановлено, що для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях кількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи (в цьому разі Генеральна прокуратура України розглядає і вирішує питання про створення спільних слідчих груп за запитом слідчого органу досудового розслідування України, прокурора України та компетентних органів іноземних держав; члени спільної слідчої групи безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією; координацію їх діяльності здійснює

ініціатор створення спільної слідчої групи або один з її членів; слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться).

Згідно з чинним законодавством, слідча група утворюється постановою керівника органу досудового розслідування, про що протягом доби повідомляють прокурора, який здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні. У цьому разі керівник також визначає старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих (п. 1 ч. 1 ст. 39 КПК України). Але питання щодо створення і функціонування СОГ у КПК України взагалі не згадується. Видається, це пов'язано з тим, що оперативні підрозділи не розглядаються належним чином як суб'єкти кримінального провадження, їх статус є досить приниженим (їм навіть заборонено звертатися до слідчого чи прокурора з клопотаннями про проведення тих чи інших слідчо-розшукових дій). На нашу думку, це є суттєвою помилкою законодавця, адже це породжує в середовищі співробітників оперативних підрозділів атмосферу байдужості до результатів кримінального провадження, формального очікування доручень слідчого і, відповідно, формального їх виконання. Вважаємо, що така ситуація є нетерпимою і вимагає негайного виправлення шляхом внесення в КПК України змін у положення, що стосуються статусу оперативних підрозділів та їх співробітників. Також є нагальна потреба в правовому регулюванні створення і функціонування СОГ – визначення в КПК України організаційно-правової форми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів із розмежуванням компетенції за характером використовуваних засобів вирішення спільних завдань. Зокрема, пропонується доповнити ст. 41 КПК України ч. 4, яку викласти у такій редакції: «У кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів можуть створюватися слідчо-оперативні групи для забезпечення належної взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами в застосуванні оперативно-розшукових методів і засобів у вирішенні узгоджених завдань кримінального провадження».

Література

1. Бажанов С.В. Возникновение и развитие группового метода расследования преступлений. *Законность*. 1995. № 9. С. 41–45.
2. Химичева Г.П., Бажанов С.В. Групповой метод расследования тяжких преступлений: учеб. пособие. Смоленск: Изд-во СГУ, 1997. 59 с.
3. Губар С.В. Історія розвитку попереднього слідства в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2001. № 1. С. 258–267.
4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції Укра-

їни в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України 07.07.2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 02.09.2019).

5. Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України / затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України 16.02.2018 р. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18/ed20180216#n31> (дата звернення: 02.09.2019).

6. Палух А. Особливості процесу пізнання при бригадному методі розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 1. С. 95–101.

Анотація

Обаль О. О. Слідчо-оперативна група як оптимальна організаційно-правова форма взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування економічних злочинів. – Стаття.

У статті визначено особливості створення і функціонування слідчо-оперативних груп під час розслідування економічних злочинів, як організаційно-правової форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. Зазначається, що на практиці слідчо-оперативна група є оптимальною організаційною формою розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, яка забезпечує органічне поєднання процесуальних та оперативно-розшукових методів у збиранні доказів. Звертається увага на недоліки організації розслідування злочинів слідчо-оперативною групою, які пов'язані з дотриманням принципу безпосередності в дослідженні доказів, та наголошується, що для уникнення подібної ситуації потрібне належне взаємне інформування про хід розслідування, що здійснюється всіма членами групи, зокрема, щодо прийнятих процесуальних рішень, протоколів слідчих дій, наявності ключових доказів тощо. Сформульовано та розкрито керівні вимоги (принципи) щодо створення слідчо-оперативних груп: своєчасність створення; компетентність створення; залучення працівників різних підрозділів; тимчасовий характер діяльності; звільнення членів слідчо-оперативних груп від виконання поточних службових обов'язків; пріоритет процесуального керівництва; спільність мети і завдань; сталість (стабільність) складу групи. Акцентовано на їх значущості для результатів вирішення тактичних завдань досудового розслідування. Обґрунтовано необхідність внесення доповнень до КПК України щодо визначення організаційно-правової форми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів із розмежуванням компетенції за характером використовуваних засобів вирішення спільних завдань. Наголошується, що суттєвою помилкою є те, що оперативні підрозділи не розглядаються належним чином як суб'єкти кримінального провадження. У цьому зв'язку підкреслено доцільність внесення в КПК України змін у положення, що стосуються статусу оперативних підрозділів та їх співробітників.

Ключові слова: економічні злочини, досудове розслідування, оперативно-розшукова діяльність, форми взаємодії, слідчо-оперативна група.

Summary

Obal O. O. The investigative task force as the optimal organizational and legal form of investigator's interaction with operational units in investigating economic crimes. – Article.

The article defines features of creation and functioning of investigative-operative groups in the investigation of

economic crimes, as an organizational and legal form of the investigator's interaction with operative units. It is noted that, in practice, the Investigative Task Force is the optimal organizational form for the investigation of serious and particularly serious crimes, which provides an organic combination of procedural and operational investigative methods in the collection of evidence. Attention is drawn to the shortcomings of the organization of the investigation of crimes by the investigative-task force, which are related to the observance of the principle of immediacy in the investigation of evidence, and emphasizes that in order to avoid such a situation, there is a need for adequate mutual information on the progress of the investigation, which is carried out by all members of the group, in particular, and to accept decisions, investigative protocols, availability of key evidence, and more. Guiding requirements (principles) for the creation of investigative-operational groups were formulated and disclosed: timeliness of creation; competence of creation; involvement of employees of different units; temporary

nature of the activity; release members of investigative teams from the performance of their current duties; priority of procedural guidance; commonality of goals and objectives; stability (stability) of the composition of the group. Their importance for the results of solving the tactical problems of pre-trial investigation is emphasized. The necessity of introducing additions to the CPC of Ukraine to determine the organizational and legal form of interaction between investigative and operational units with the differentiation of competence by the nature of the means of solving common problems is substantiated. It is pointed out that a significant mistake is that the operational units are not properly regarded as subjects of criminal proceedings. In this connection, it is emphasized that it is advisable to amend the CPC of Ukraine regarding the provisions regarding the status of operational units and their employees.

Key words: economic crimes, pre-trial investigation, operative-investigative activity, forms of interaction, investigative-operative group.